

ASPECTES IDEOLÒGICS DE LES GERMANIES

per EULALIA DURAN

La Guerra de les Germanies afectà, entre els anys 1519 i 1523 pràcticament, amb més o menys intensitat, totes les terres de la corona catalano-aragonesa. El canvi de conjuntura favorable de 1492 havia estat feble per a superar la crisi econòmica que procedia de mitjan segle XIV i que havia culminat a mitjan segle XV amb la guerra al Principat i al Regne de Mallorca i amb els excessius emprèstits als reis fets per la ciutat de València. Una flexió desfavorable en aquesta recuperació havia desencadenat la reacció virulenta dels estaments perjudicats —menestral i pagesos—, que intentaren de solucionar la crisi segons llurs propis criteris.

El moviment revolucionari per tal d'accedir al govern municipal s'inicià a la ciutat de València el 1519; l'estiu del 1520 s'expandí, tot prenent també un caire antisenyorial, pel regne i estructurà aquest, amb alguna excepció com Morella, en un tot jerarquitzat i ben travat. Moviments paral·lels afectaren el Principat de Catalunya —Lleida, Barcelona, Girona, Tortosa—, i el Regne d'Aragó, però esporàdicament, intermitentment, sense aconseguir d'establir-hi una organització general com al Regne de València. En canvi, a Mallorca, que se sumà més tard, el febrer de 1521, al moviment agermanat, aquest pregué un caire de radicalització superior encara al de València, afavorit per les circumstàncies geogràfiques d'aïllament que li permeté una major impunitat i per la manca de jurisdiccions feudals, que li donà una major cohesió.

La clímax revolucionària es donà l'estiu de 1521 al Regne de València, on tingueren lloc els primers enfrontaments armats entre l'exèrcit agermanat de les ciutats i l'exèrcit dels nobles, al sud i al nord de la capital. Malgrat alguna victòria agermanada, el balanç fou francament negatiu per a aquests. La derrota agermanada d'Almenara al nord determinava la capitulació de la zona fronterera amb el Principat i dificultava així decisivament els contactes amb aquest. Al sud, la capitulació d'Oriola el 30 d'agost representà la pèrdua de la zona meridional. El 14 d'octubre la mateixa capital, València, capitulava. Només Xàtiva i Alzira

continuaren resistint en un clima d'exasperació mística. En canvi, a Mallorca, des del mes de setembre d'aquest any 1521, guanyaria la fracció revolucionària més radical, protagonitzada per la figura de Joanot Colom, i a la tardor s'iniciaren els primers combats armats amb el setge formal posat contra la vila d'Alcúdia. L'any 1522, l'intent de Mallorca de revifar la flama agermanada a Barcelona i a València fracassà. A la tardor, el desembarcament de l'exèrcit reial a Mallorca, organitzat des de Barcelona pel lloctinent general de Catalunya, l'arquebisbe de Tarragona Pere de Cardona, iniciava la darrera fase. El 5 de desembre l'illa havia ja capitulat després de diversos combats fracassats, i l'exèrcit reial iniciava el setge a la Ciutat de Mallorca, on els agermanats s'havien refugiat emparats per les seves muralles. Era el darrer reducte. Al Regne de València, el mateix dia 5 de desembre de 1522 capitulava Xàtiva i després Alzira i amb això restava reduït tot el regne. La Ciutat de Mallorca resistí encara fins el 7 de març de 1523. Era la fi de les Germanies.¹

Condicions generals, circumstàncies locals, problemàtica de temps no resolta cristallitzaren en moviments més o menys simultanis i connectats entre ells que adquirien així, virulència, s'apaivagaven després i reprenien amb nova virulència en altres indrets com si prenguessin el relleu del foc de la revolta.

Revolta o revolució? Revolta primer, que radicalitzada derivaria a Mallorca i a València en revolució, en el sentit que fou l'intent d'un estament marginat de fer-se càrrec, ell sol, del govern municipal —l'únic que tenia a l'abast— en detriment de les classes privilegiades que l'havien detingut fins aleshores en exclusiva, i, per tant, intent d'invertir l'estructura estamental medieval. Revolució de tipus medieval o modern? Els continguts culturals i espiritual del que coneixem de la ideologia dels agermanats poden ajudar a precisar-ho.

Els agermanats —menestrals i pagesos— no constituïren un bloc monolític ni homogeni. Les divisions internes foren freqüents. Els oficis més potents, com els paraires, els velluters, els teixidors portaren arreu la iniciativa. Els capdavaners —Joan Llorenç, Guillem Sorolla, Vicent Peris, Joan Crespi, Joanot Colom per citar només els més destacats— sorgiren efectivament d'entre les classes anomenades populars a diferència dels dirigents comuners castellans coetanis que pertanyien a l'aristocràcia. És veritat que en algun cas nobles o cavallers donaren suport a les reivindicacions menestrals, com per exemple el marquès de Cenete Rodrigo de Mendoza a València o els gentilhomes gironins i lleidatans enfrontats en bandositats (els Sarriera i els Cardona o els Pou i els Riquer respectivament), però mai no es posaren obertament al front dels agermanats. Un cas especial seria el de Girona, on el capda-

1. Vegeu DURAN, E., *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982.

vanter dels moviments de revolta fou un ciutadà honrat, Rafael Querol, però aquest és l'únic exemple conegut. De fet, que els responsables foren menestrals i pagesos seria confirmat posteriorment per les autoritats represores que multaren *sistemàticament* a tots ells, solidàriament, tant si havien estat agermanats com no.²

Enfront dels agermanats hi havia primordialment els gentilhomes, és a dir cavallers, donzells i generosos. Així ho afirmava el mercader mallorquí Miquel Mora que «[la Germania] era bàndol dels gentillhòmens ab los menestrals».³ A aquests se sumarien al Regne de València, els senyors jurisdiccional sobretot des que foren objecte de represàlies per part dels vassalls agermanats. Igualment els ciutadans honorats, tan lligats als cavallers per vincles de sang i per interessos. Tots ells constituïen la part més substancial dels creditors dels municipis; a la ciutat de València eren un 80 per cent aproximadament del total dels censalistes.⁴ També s'hi identificaren alguns membres d'estaments urbans inferiors: mercaders, notaris, apotecaris que eren en general qualificats de «mascarats» o traïdors per part dels agermanats. El cronista valencià Miquel Garcia definia així els mascarats: eren tots los que tenien roba, com són mercaders, ciutadans, potecaris e molts altres».⁵ No incloïa per tant, els cavallers i els nobles que eren considerats senzillament com a enemics.⁶

L'antagonisme entre gentilhomes i menestrals existí ja des d'un principi. L'1 de desembre de 1519, P. M. Anghiera, humanista italià ja gran, vinculat de feia anys a la cort castellana, informava els seus deixebles els marquesos de Los Vélez i de Mondéjar des de Barcelona: «tinc entès que el poble de València està madurant la insurrecció contra la noblesa i els primats», i des de València el 13 de desembre escrivia al gran canceller Gattinara: «els menestrals ja estan expulsant els nobles i cap d'aquests no s'atreveix a viure a la ciutat ... es lamenten que fins ara ja han sofert massa l'opressió de la noblesa».⁷ La idea de la periclitat o decadència de l'estament militar era difosa entre els menestrals a tot nivell. Una anècdota que Martí de Viciano situa el febrer de 1520 a València és il·lustrativa: una dona digué al seu fill de sis anys tot ensenyant-li un cavaller que passava pel carrer «*mirale bien, porque quando seràs hombre digas que has visto cavallero en Valencia, porque dentro de breves días todos los cavalleros de Valencia perecerán y de hoy adelante no habrá más cavalleros en este reyno, y en los venideros tiempos assí se hablará de los cavalleros valencianos como agora de los cavalleros tem-*

2. DURAN, E., *op. cit.*, pp. 330 i 350 especialment.

3. Arxiu Històric de Mallorca, AH 1466, fol. 209.

4. Arxiu Municipal de València, Claveria de censals 1520-1521 [I-138] de l'1 de juny al 31 d'agost. DURAN, E., *op. cit.*, p. 414.

5. GARCIA, M., *La Germania dels menestrals de València*, p. 27.

6. DURAN, E., *op. cit.*, p. 368.

7. ANGHIERA, P. M., *Epistolario*, versió castellana publicada a «DIHE», XI.

plarios».⁸ La mateixa idea seria reafirmada, segons Viciàna el mes de juny per Guillem Sorolla, un dels líders agermanats valencians, al governador general de València: «*la germania... durará más que el estado militar d'este reyno, que va ya de cayda, y no ha de quedar memoria de los cavalleros, pues que ha sido causa de moverse el pueblo*».⁹ Perquè aquest pronòstic s'acomplís, bé calia posar-hi les condicions idònies. Les exclamacions dels menestrals mallorquins són gràfiques. El boter Miquel Garcia «dix que ell volia sopar del fetge dels hòmens de bé», el paraire Joan Seguí «deya ja en los principis que tots los mascarats y hòmens de honor serien degollats».¹⁰ L'animadversió contra els gentilhomes s'accentuà des de la mort d'alguns d'aquests que s'havien refugiat al castell de Bellver. Així s'expressava el mercader Pere Cerdà: «que [els agermanats] havien fet molt bé de matar los del castell, que puyos lo poble era senyor de la terra, havia ésser senyor de las fortaleras... que no havian de dexar home de bé en lo món».¹¹

El mercader mallorquí Pere Cerdà havia precisat un nou pas a aconseguir. No es tractava ja només de matar tots els gentilhomes sinó que el poble sobirà els havia de substituir com a senyors de les fortaleres i encara afegia «que los menestrals havien de senyoretjar». «*Senyoretjar*», és a dir, fer els menestrals tot allò que fins aleshores feien cavallers i que els havia estat vedat: el picapedrer Antoni Guerau «cascun dia mudava de vestits»¹² el carnisser Pere Muler «es féu gipó de domàs carmesí»¹³ el sabater Bernat Menorquí «s'atavià molt supervament per la Germania ab una cofa d'or»¹⁴ el sabater Vicenç Coll «féu-se un gipó de vellut»¹⁵ el botiguer Mique Guerau «cavalcava un cavall de mossèn Anglada per Ciutat»¹⁶ el traginer Antoni Burguès «jugava a la sortija al Born ab los altres».¹⁷ La reacció degué ser similar entre els agermanats valencians. Pel gener de 520 Anghiera es feia ressò de les reivindicacions populars: «ja és arribat el clar dia, —deien, segons ell— que ens puguem treure de sobre el jou d'aquests nobles insolents que fins ara ens han tractat amb tant d'orgull...; qualsevol menestral —comentava Anghiera— deixa el seu ofici i es passa a exercitar-se en les armes».¹⁸

Què reclamaven els agermanats? En primer lloc *justícia*, és a dir *igualtat* de tots els estaments davant la justícia i davant les càrregues

8. VICIANA, M. DE, *Crónica... de Valencia*, IV, fol. 25.

9. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 69.

10. *Informacions judicials sobre els adictes a la Germania*, publicades per J. M. QUADRADO (Ciutat de Mallorca, 1896), nùms. 479 i 1084.

11. *Informacions judicials*, nùm. 1047.

12. *Id.*, nùm. 138.

13. *Id.*, nùm. 338.

14. *Id.*, nùm. 508.

15. *Id.*, nùm. 516.

16. *Id.*, nùm. 369.

17. *Id.*, nùm. 693.

18. ANGHIERA, P. M., *op. cit.*, XII, p. 10.

fiscals. Al Principat, els cavallers havien aconseguit recentment d'entrar a formar part del govern municipal però pretenien conservar el privilegi de no pagar els impostos municipals. D'aquí la protesta dels menestrals lleidatans l'1 d'agost de 1518 als paers: «en lo exigir y pagar los comuns *no se serve igualtat*, ans los potents, ço és, cavallers, gentils-homens y senyors de lochs hi alguns altres —que ja saben les manyes— no paguen los comuns... per on ja només paguen los comuns sinó los de la mà menor e de má mitjana y alguns ciutadans, que per cert és una confusió, la major del món».¹⁹ «Lo poble se mou en demanar *justícia*», escrivien més tard els paers lleidatans al governador general de Catalunya.²⁰ «*Está nuestra ciudad sin justicia y todo puesto en ruína, porque los caballeros no se emplean sinó en quitarnos las vidas y substancias*», escrivia el mallorquí Joan Crespi el 15 de febrer de 1521, segons la versió castellana que aporta Martí de Viciana.²¹ El 25 de febrer del mateix any una súplicació del poble mallorquí als jurats feia constar «com lonch temps ha no se administra *justícia* alguna en lo present regne... tot lo poble de Mallorca demana y crida continuament *justícia, justícia, justícia!*».²²

El clam de justícia anava dirigit així a un marc molt concret: el municipi i en especial el seu sistema impositiu. Joan Llorenç l'ideòleg de la Germania valenciana escrivia pel maig de 1520 a un amic queixant-se de determinats impostos: «si estes cosas aturen, no es rebran més drets ni suraran altres leys que les ben donades, com per la senyoria de Génova».²³ «Muyra mal consell!» cridaven a Barcelona, i volien «veure y saber com ni per què's paguen los drets e imposicions».²⁴ «Visca'l rei, fora imposicions e muyra mal consell» cridaven els menestrals giro-nins;²⁵ i el propi jurat en cap Miquel Querol increpava els sobreposats dels oficis de paraires i de teixidors de llana «que stave marevellat qual podía ésser lo traydor d'ells qui podia pagar les imposicions de la ciutat com fossen mal imposades, e los censals de aquella luyts, y que los ciutadans lus arrencaven la carn dels ossos».²⁶ «Libertat, libertat i fora drets!» era el clam a Mallorca,²⁷ «*deseando muy ser afranquecidos de los inmoderados pechos, derechos e imposiciones que tiene todo el pueblo sometido y cargado*», escrivia Joan Crespi a Guillem Sorolla, dirigent agermanat valencià, el febrer de 1521.²⁸

19. LLADONOSA I PUJOL, J., *Història de Lleida*, II, p. 130.

20. Arxiu Municipal de Lleida, reg. 427, *Consells*, fol. 50v.

21. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 107v. Reproduïda la carta a DURAN, E., *op. cit.*, p. 276, nota 62.

22. Arxiu Històric de Mallorca, EU, 29, fol. 316.

23. La carta és publicada per DANVILA, M., *La Germania de Valencia*, pp. 64-65.

24. AHCB, *Lletres closes 1516-1520*, fol. 144.

25. AHCB, *Lletres closes 1516-1520*, fol. 190.

26. Arxiu Municipal de Girona, A 121, fol. 29v.

27. Arxiu Regne de València, Generalitat 2.513. DURAN, E., *op. cit.*, p. 410.

28. La carta és publicada per VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 107 i reproduïda per DURAN, E., *op. cit.*, p. 276.

Per trencar el monopoli del govern municipal per les classes privilegiades i evitar les injustícies que això comportava, calia intervenir en aquest govern i fiscalitzar directament els comptes. Una paraula «llibertat», apareix amb insistència en les reclamacions dels menestrals, paraula que cal interpretar en aquell moment, com a sinònim de participació àmplia en el govern i no haver de pagar ni obeir sinó d'acord amb la pròpia voluntat, és a dir, lliurement a través d'un govern propi elegit per la comunitat. El model a seguir era Gènova, segons Joan Llorenç, o Venècia com afirmava el cronista Miquel Garcia: «València haja de ser comuna així com Venècia».²⁹ La paraula expressava així tot el programa reformista de la primera fase de la Germania tant a València i a Mallorca com al Principat de Catalunya.

El 13 de desembre de 1519 l'humanista P. M. Anghiera informava des de València per carta al gran canceller Gattinara: «El poble reivindica les seves llibertats. No se sotmet a cap dels magistrats».³⁰ El to canvia quan pel gener de 1520 censurava ja les reivindicacions populars: «cada dia es tornen més mandrosos i sediciosos amb aquest nou tipus de desvergonyiment que ells denominen *llibertat*».³¹ Efectivament aquest és el sentit del programa reivindicatiu que Joan Llorenç comunicà a Guillem Sorolla i que coneixem gràcies a Martí de Viciana: «*suplicar... por la reparación de la justicia y por los agravios que tenemos y que procurásemos haver de su Magestad algunas libertades, como que fuésemos admitidos al regimiento de la ciudad y administración d'ella y de la justicia, y d'esta manera sabríamos lo que hazen y defenderíamos nuestros derechos y libertades, y seríamos iguales con los que hoy gobiernan*».³² Els dos conceptes esmentats, igualtat i llibertat hi figuren ben precisats. El discurs fet al final de l'any 1520 pel dirigent agermanat mallorquí Joan Crespi i que ens ha arribat en forma d'arenga gràcies al cronista Joan Binimelis, incideix en el tema, de forma més virulent, tot atacant alhora els responsables: «havem de viura tota la vida agraviats y sufrir los oprobis de los cavallers y hòmes de honor?... O male desventura, *privació de nostra comú llibertat y franquesa!* O dur jou y áspera servitud! ab quanta superbi som menyspreats...! mostrem-los com ja no porem sufrir majors tiranias, donem-los entendre que som hòmes que sabem defensar nostres drets y posar las vidas per nostres *llibertats!*».³³ Parallelament a Barcelona, el desembre de 1520 aparegueren alguns «cartells contenents commotió dels pobles».³⁴ indirectament, per una

29. GARCIA, M., *op. cit.*, p. 17.

30. ANGHIERA, P. M., *op. cit.*, XI, p. 376.

31. *Id.*, XII, p. 10.

32. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, IV (1565), fol. 3v. Reproduït per DURAN, E., *op. cit.*, p. 148.

33. BINIMELIS, J., part referent a la Germania de la seva *Història de Mallorca*. Vegeu DURAN, E., *Joan Binimelis i la Guerra de les Germanies a Mallorca*, «Randa», 12 (1982), p. 96.

34. AHCB, *Lletres closes 1520-1522*, fol. 3.

carta de Juan Manuel al marquès de Los Velez, sabem què deien aquests cartells: «*en Barcelona y tierras se pregonó que todo ombre que quiyese libertad, que fuese con sus armas a cierta parte de la cybdad. Quieren dezir que esto es que se quieren exemir de los grandes derechos que pagavan, de los no pagar y otros dizen que tambyén ay rebelión*».³⁵ És la millor definició del significat de la paraula llibertat.

Per a la lluita contra gentilhomes i mascarats en general calia unir els esforços, «agermanar-se». D'aquí el nom de Germania o d'unió. Per a entrar-hi calia fer un jurament personal i un dels quatre punts programàtics que contenia el jurament a Mallorca deia: «los qui juraran la sancta Germandat ajudaran e afavoriran tan amichs com inimichs qui sian de la sancta Germandat»³⁶ és a dir que implicava l'ajuda mútua per sobre de qualsevol rivalitat particular. Entre els agermanats el tractament era el de «germà». «*Cuando fueron agermanados y ajuramentados* —confessava Viciana— *nació entre ellos un nuevo y mesclado amor mucho más que hasta allí tenían... y quando se hablaban en la plaça o calle se saludavan como a hermanos*».³⁷ «Molt virtuosos y amats jermans», escriuen els jurats —agermanats— de Muro als d'Alcúdia el 3 de novembre de 1521 per a convencer-los que acceptessin la «santa quitació» o liquidació dràstica del deute públic, car —continuaven— «si nosaltres tots en una hunió y bona concòrdia e cens ningun mal anam en lo bé Alcúdia eren qualificats de «traïdors e inimics de Déu i de la catòlica e repòs de tots, de Déu ne aurem pagua».³⁸ Els gentilhomes refugiats a Magestat» per Joanot Colom —successor de Joan Crespí en la direcció de la Germania mallorquina— i feia una crida a la fraternitat «e així és menester que ens fortifiquem *en amor ab bona germandat*».³⁹ Matar els qui no volien seguir la Germania era un bé: «seria fer sacrifici a Déu que degollassen tots los mascarats» deia l'hortolà mallorquí Sebastià Queglas i en termes semblants s'expressaven el pareire Galceran Simonet i l'apotecari Nicolau Abrines.⁴⁰ O bé que «no era cristià qui hey contradeia [a la Germania]» com afirmava el sastre Joan Serra.⁴¹ Referint-se també a la Germania el mercader Bartomeu Ventallol arribava a considerar que «après de la mort de Jesucrit no s'hich ha feta millor cosa que aquesta».⁴²

35. Carta publicada en part per PÉREZ, J., *La révolution des «Comunidades» de Castille* (1970), p. 672.

36. Publicat per QUADRADO, J. M., *Informacions judicials*, p. 311 i reproduït per DURAN, E., *Les Germanies*, p. 288.

37. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 6.

38. VENTAYOL SUAU, P., *Historia de Alcudia*, p. 57.

39. AHM, paper de J. M. QUADRADO sota el títol d'*Índice por materias*, fol. 22-22v. Còpia moderna sense indicar-se la procedència. Reproduït per DURAN, E., *Les Germanies*, apèndix documental, doc. 27.

40. *Informacions judicials*, núms. 902, 960 i 773.

41. *Id.*, núm. 183.

42. *Id.*, núm. 461.

La «santa Germania», la «santa quitació». Un cert esperit de croada mística era fomentat per alguns clergues que arengaven el poble. El franciscà fra Garcia, de Xàtiva, que anava amb l'exèrcit agermanat «*trahía bandera con un crucifijo pintado en ella e un crucifijo arborado en la punta de la lança [y]... trahía sus armas encima el àbito*».⁴³ Com fra Garcia, també el franciscà mallorquí fra Barceló «segons fama anà per la Ciutat de Mallorca ab un Christo en la mà, commovent y animant los pobles»⁴⁴ Intentà continuar el seu apostolat a Barcelona però hi fou empresonat.⁴⁵ Com a distintiu els agermanats portaven una creu vermella⁴⁶ o una creu vermella al pit i una a l'esquena.⁴⁷ L'esperit de croada quedà palès sobretot envers els moros valencians: ja el 17 de febrer de 1521 un capità d'Oriola escrivia a la junta revolucionària dels Tretze de València: «*yo sería de parecer que entendiésemos en baptisar los agarenos del reyno porque Diós y el rey se sirvan de nuestras obras...*».⁴⁸ L'agost del mateix any 1521 el poble d'Alzira «e altres gents... volien reduhir los dits moros a la santa fe cathòlica, per grat o per força».⁴⁹ Ja pel març anterior, Pere Llorenç, fill de Joan Llorenç, declarava en nom dels Tretze de València no saber res dels rumors que «han-se fet crucifix y apareills per anar a prehicar als moros per convertir aquells a la sancta fe christiana».⁵⁰ El bateig forçós dut a terme pels agermanats de centenars de moros després de la victòria de Gandia fou el resultat d'aquest estat d'opinió, resultat que havia de tenir tan greus conseqüències per a aquesta minoria nacional. L'afany de conversió anava tanmateix unit a l'afany de represàlia, ja que els moros, vassalls dels senyors, havien lluitat contra els agermanats i eren en definitiva els seus enemics. Enemics que més valia matar: fra Garcia de Xàtiva arborava el seu crucifix «*porque decia que venia contra moros e contra infieles renegadores e enemigos de la sancta jermania*»⁵¹ com referia el capità reialista del castell de Xàtiva.

43. Segons el Memorial de Gil de Ateca publicat per DANVILA, M., *op. cit.*, p. 316.

44. *Informacions judicials*, núm. 87; *Rúbriques* de BRUNIQUEL, II, p. 330.

45. *Rúbriques* de BRUNIQUEL, II, p. 30.

46. El sabater Pere Pons «se posà la primera creu de la Germania»; el mesurador d'oli Jaume Sastre «fonc quasi dels primers qui tregueren creu vermella»; *Informacions judicials*, núms. 403 i 872.

47. Fou implantada pels agermanats valencians l'estiu de 1521: «*fué determinado que todos se señalassen con una cruz colorada en los pechos y espaldas*»; VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 140v, 167.

48. CHIARRI MARTÍN, M. L., *Orihuela y la Guerra de las Germanias* (Múrcia, 1963), pp. 64-65.

49. Arxiu Regne de València, Mestre Racional, 127, fol. 221v.

50. Citat per GARCÍA CÁRCCEL, R., *Las Germanias de Valencia y la actitud revolucionaria de los gremios* a «Estudis», 2 (València, 1973), p. 147.

51. GARCIA, M., *op. cit.*, p. 17.

Sembla clar que el moviment agermanat es decantà aviat per un cert fervor religiós. A això caldria afegir que, almenys en la seva darrera fase, fou imbuït també per una ambient profètic i místic. Hi havia persones que recitaven cobles i profecies pels carrers i places gràcies a les quals intentaven explicar els greus esdeveniments del moment. A Mallorca hi ha constància de diversos «trobadors de profecies» a l'estil d'Anselm Turmeda: «profecies de la tresca i verdesca» a imitació de la *Profecia de l'Ase* de l'escriptor mallorquí.⁵² El blanquer Mateu Veny, per exemple, pronosticava que segons les profecies «tots los mascarats havien de morir... y recitava la tresca y verdesca y la història y profecia de Santa Brígida, y feya's tenir rotle per los cantons»;⁵³ el sabater Joan Serra «los diumenges y festes lixia a la porta amb un llibre y llegia profecias [segons les quals] se havia de perdre un home de gran linatge de Aragó, y significava que havia de ser lo senyor visrei D. Miquel, i feia sermons en favor de la secta columbina».⁵⁴ No era l'únic que interpretava les profecies en contra del virrei Gurrea.⁵⁵ Hom predicava pels carrers i places però també dins les esglésies.⁵⁶ Alguns d'aquests profetes foren perseguits per heretges per la Inquisició, com en el cas del pintor Gonsalvo que «anava sermonant la Germania, dient mil herejias, y per aqueixa causa, per haver incidit en crim de heregia per los desastres que deya, lo han cremat».⁵⁷

Res no sabem del predicador mallorquí cremat per la Inquisició. Però un cas paral·lel degué ser l'anomenat Encobert que durant dos mesos predicà per les places de Xàtiva i d'Alzira, la primavera del 1522, quan ja la resta del regne de València havia capitulat i només Mallorca continuava la lluita. D'ell parlen els cronistes valencians i també es coneix el procés inquisitorial. Era foraster, parlava castellà, es feia passar per príncep de sang reial i fou acceptat com a rei, el rei Encobert.⁵⁸ Es donà a conèixer públicament el 21 de març de 1522 a la plaça de la Seu de Xàtiva i alternà les prèdiques amb la lluita armada contra l'exèrcit reialista i contra els moros d'Alberic i d'Alcosser vassalls del marquès de Cenete, germà del lloctinent general i el seu principal enemic. «*Con muy poquita cosa destrozaremos a los moros y judios*» escriví als registres de villena demanant-los blat i homes per lluitar contra el llocti-

52. *Informacions judicials*, núms. 353, 1138, 817, 100, 181, 817, 1087.

53. *Id.*, núm. 185.

54. *Id.*, núm. 328. També el mercader Antoni Serra anava «per la ciutat sermonant la fe d'en Colom» (núm. 466).

55. Per exemple, Gabriel Catany «predicava la germania dient que en lo camp de Lluchmajor havia ésser destrossat don Miquel de Gurrea, que axís trobava per profecias» (*Informacions judicials*, núm. 622).

56. L'oller Joan Cifré era «gran orat, sermonador no sols per plasses y cantons mes encara per las esglésies» (*Inf. jud.*, núm. 391).

57. *Informacions judicials*, núm. 709.

58. Vegeu sobre aquest personatge DURAN, E., *Entorn de la figura de l'Encobert* a «Miscel·lània Aramon i Serra», III (1982), pp. 147-167.

nent.⁵⁹ Arribà a intentar d'entrar a València amb gent armada i amb la complicitat de Mallorca i de gent del Principat, però fou traït i matat per uns sicaris a Burjassot el 19 de maig de 1522.

L'Encobert es presentà a Xàtiva com un profeta enviat per l'Esperit Sant a través dels profetes Elies i Enoc, que l'havien portat a la ciutat, on havia d'implantar la justícia i exalçar la fe de Crist. Seguint un corrent interpretatiu bàsicament franciscà, acceptava la divisió de la història de la humanitat en etapes, quatre segons ell (quatre lleis, quatre judicis i quatre encarnacions) i s'autoqualificava com l'iniciador del tercer judici o tercera etapa del món. Parallelament afirmava l'existència de tres persones de la Trinitat, Pare, Fill i Esperit Sant a les quals afegia el Sagrament o Quaternitat. Afirmava que l'emperador el faria papa a Roma i el nomenaria capità per a recuperar la Terra Santa de Jerusalem on s'acompliria el quart judici. Com a papa reformaria l'església i prometé als seus seguidors «que-ls havia de fer molt de bé sens tenir necessitat de treballar». Referint-se, a més, a la situació política del moment, allegava l'ambigüitat legal del rei Carles, rei i no-rei alhora, i propugnava l'ajuda a la guerra santa amb el tresor de l'Església i els béns dels mascarats i amenaçava els qui malparlessin de la Germania amb cremar-los a la plaça de la Seu de Xàtiva. Finalment qualificava el lloctinent general de València, Diego de Mendoza, com a «segon Anticrist».⁶⁰

Ja m'he referit en un altre lloc a les arrels joachimites de la doctrina de l'Encobert.⁶¹ Ara m'interessa fixar l'atenció en l'impacte que la seva persona féu entre el poble agermanat. Adquirí aviat un caràcter messiànic, d'enviat de Déu, d'àngel: «era lo Mexies... que-ls havia de lliurar y redimir», «lo Mexies que speraven» deia un seguidor seu anomenat Joan Rodés. «Era enbiat per Déu y cubert del Sprit Sant, enviat per salvar lo món dels peccats» confessava Antoni Auger. «Qu-ell havia de anar a Hierusalen tot nu en camisa, axí com hun crucifici qu-està en la sglésia de Sancta Catherina de Alzira, en lo altar major, sense draps ne pannos», afegia el mateix Joan Rodés. Segons Margarida Colomina, l'Encobert havia dit a la plaça de Alzira que «ere enviat per Déu y que era àngel y que havia de anar a Hierusalem y que les gents lo havien a seguir y que la mar se obriria y per mig passaria la gent». Hom arribà a identificar el Crist amb l'Encobert: «lo que té lo prevere en les mans, ço és lo corpus, no és altre sinó lo Encubert»; diverses persones d'Alzira veien en l'Encobert un sant, que experimentava èxtasis durant els quals s'alçava de terra, guaria malalts, etc. El cronista castellà Santacruz exposava «*todos juntamente dijeron ser aquel el Encubierto de*

59. ESCOLANO, G., *Décadas de la historia... de Valencia*, fols. 1657-1658.

60. DURAN, E., *Entorn de la figura de l'Encobert*, on és estudiada amb més detall la doctrina de l'Encobert.

61. *Id.*

quien hablaban las gentes de los tiempos pasados, el cual había de venir al mundo para oprimir a los tiranos y remediar a los pueblos».62

La idea d'acompliment profètic aportada per Santacruz i el mesianisme expressat per alguns dels seguidors de l'Encobert obre la porta a un nou factor, espiritual, que degué sens dubte influir en l'aixecament agermanat. Això vé corroborat per una afirmació del cronista Miquel Garcia segons la qual el dirigent agermanat valencià Joan Llorenç basava el seu programa en una profecia inserida per Eiximenis al capítol 200 del *Dotzè del crestià*: «D'aquí avant no hi haurà reis, ne ducs, ne comtes, ne nobles, ne grans senyors, ans d'aquí avant a la fi del món regnarà per tot lo món la justícia popular e tot lo món per consegüent serà partit en comunes així com hui se regeix Florència e Roma e Pisa e Sena e d'altres ciutats d'Itàlia e d'Alemanya».63 Tot s'havia d'acomplir en l'època benaurada anunciada per Gioacchino da Fiore que duraria mil anys i durant la qual regnaria la justícia i la pau i el descans en el treball, període que duraria fins a la fi del món en què vindria l'Anticrist final.64 Abans de la vinguda d'aquest tindria lloc «la conversió dels infeels» augurava una altra profecia recollida per Eiximenis i encara una altra afirmava «deu la secta sarracènica cessar».65 Igualtat, llibertat, conversió dels infidels era, com hem vist, el programa agermanat.

La creença en la proximitat de la fi del món sembla que tingué aquests anys un moment àlgid. En seria una mostra la publicació, abans del 1514 d'una obra traduïda del llatí al català, que fou reeditada el 1520 a València: *Obra de fray Johan Alemany, de la vinguda de l'Anticrist e de les coses que se han de seguir en la Spanya alta/baxa. Ab una reprobació de la secta mahomètica*.66 D'altra banda, uns pronòstics recents originats a Alemanya anunciaven un diluvi universal per a l'ny 1524 entre les calamitats que havien de precedir l'òpoca benaurada prèvia a la fi del món. Un refutació publicada a Nàpols el 1519, *De falsa diluvii pronosticatione*, contribuí encara més a difondre'ls. Un tarragoní, el cavaller Tomàs Roca, doctor en medicina, escriví el 1521 una resposta a la refutació esmentada, que fou publicada el 1523 a Burgos. Pronosticava que el diluvi anunciat afectaria principalment Llombardia, i que catalans, celtibers i toledans no en serien perjudicats. Tot això denota, si més no, que als voltants de l'any 1520 hi havia arreu un estat d'expectativa que fàcilment podia degenerar en pànic o en esperança. No

62. *Id.* JOAN FUSTER ja féu referència a aquesta citació del cronista Santacruz a *Rebeldes y heterodoxos*, p. 48.

63. BOHIGAS, R., *Prediccions i profecies en les obres de fra F. Eiximenis a «Franciscalia»* (Barcelona, 1928); FUSTER, J., *op. cit.*, ja relacionà les profecies aportades per Eiximenis amb les Germanies. Vegeu també sobre aquesta profecia DURAN, E., *Entorn de la figura de l'Encobert*, nota 67.

64. BOHIGAS, P., *op. cit.*, en dóna un resum.

65. *Id.*

66. NORTON, F. J., *A descriptive Catalogue of printing in Spain and Portugal 1501-1520* (Cambridge, 1978), p. 440, núm. 1215.

deixa també de ser significatiu que d'entre els pocs llibres coneguts pertanyents a agermanats valencians figurés el *Dotzè del chrestia* d'Eiximenis, en l'edició valenciana de 1484 i dos sermonaris de sant Vicent Ferrer, *Reportationes sermonum reverendissimi magistri Vicentii Ferrarii predicatoris finis mundi*.⁶⁸ I sabem també que les doctrines de l'Encobert aplegades en un llibre eren difoses per Mallorca i llegides públicament.⁶⁹

Enfront d'aquest ambient pseudo-místic, quina fou la ideologia dels anti-agermanats? A diferència del agermanats aquests pogueren expressar-se, ja durant la guerra però sobretot després d'aquesta, i organitzaren una gran orquestració, sovint impresa, de panegírics, propaganda i justificacions. Nobles com el vell comte d'Oliva Serafi de Centelles, el duc de Gandia, el duc de Sogorb, el marquès de Cenete, tingueren al seu servei professionals de la ploma com el batxiller Juan de Molina, humanistes com Joan B. Anyes, cronistes com el notari Miquel Garcia o Martí de Viciano o el cavaller Guillem Ramon Català, poetes.⁷⁰ També les autoritats reials i municipals tingueren cura de fomentar escrits al seu favor. Una impressió domina en tota aquesta literatura: la posició dels nobles gentilhomes i mascarats en general era sobretot *contrària* a la dels agermanats, posició a la defensiva, conservadora.

Les pretensions agermanades eren qualificades de «*novedades inventadas por los populares*».⁷¹ D'«escandaloses novitats, avalots e comutions per los pobles de la present ciutat principiades» titllaven els diputats de Catalunya en un memorial sobre la situació a Barcelona el maig de 1520.⁷² L'actitud adoptada enfront d'aquestes *novetats* (accés al govern o fiscalització d'aquest per part de les classes populars) fou la de mantenir i conservar el sistema fins aleshores vigent: «observar les lleis», impedir que apuestes fossin canviades.

En un principi, l'estament militar adoptà una actitud contrària al rei per la seva negativa a celebrar i presidir la cort general als valencians. De la seva intransigència es valgueren precisament els agermanats per a aconseguir el favor reial. La idea d'imperi no degué seduir-lo, com tampoc ho féu als agermanats, ja que era la causa de l'absència reial.⁷³ Però després, les «novetats» feren que els antiagermanats s'arre-

67. DURAN, E., *Entorn de la figura de l'Encobert*, p. 161, nota 73.

68. GARCÍA CÁRCCEL, R., *La cultura de los agermanados*, Primer Congreso de Historia del País Valenciano (1971), III (València, 1976), pp. 145 i 147.

69. DURAN, E., *op. cit.*, pp. 165-166.

70. DURAN, E., *Les Germanies*, pp. 7-18.

71. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fols. 9-9v.

72. ACA, Generalitat, N 738, fols. LXVI i ss.

73. Segons Anghiera en carta del 13 de desembre de 1519 al gran canceller Gattinara els agermanats pretenien que «l'imperi no solament no era convenient per a aquests regnes, sinó que tampoc no ho era per al mateix rei [i] afirmaven que la província —es referia al regne de València— era lliure i gaudia de les seves prerrogatives, però que sota l'imperi es convertiria en una província miserable. Qualificaven el nom d'imperi d'ambició inflada i de vent buit... S'esgotaran les nostres fonts

ceressin entorn del lloctinent general de València malgrat el recel amb que aquest fou rebut en prendre possessió del càrrec. El manteniment de les lleis i del sistema polític i institucional equivalia a posar-se al costat de les autoritats atacades pels agermanats. D'aquí en sorgí un nou concepte que definí en certa manera tota l'actitud de les classes privilegiades, el de la *fidelitat*, fidelitat al rei, lleialtat. Tots els escrits tendiren a difondre aquests conceptes i a considerar-los privatius d'un sol bàndol, encara que els agermanats s'aixequessin amb el crit de «visca el rei» i juressin «que mantendran lo rey nostre senyor don Karlos» en entrar en la Germania.⁷⁴

El fill del baró de Sumacàrcer, Lluís Crespí de Valldaura, catedràtic i poeta, dedicà a Morella una dècima molt expressiva:

«Ab tota llealtat Morella
mai son fort valor amolla
.....
perquè en *observar les lleis*
i la obediència dels Reis,
no repara en lo perill.»⁷⁵

Els consellers de Barcelona, en ser acusats d'infidelitat per l'infant Enric per no haver sabut dominar els moviments populars reivindicatius forjaren en una solemne carta el 13 d'agost de 1521 la teoria de la «innata fidelitat» de Barcelona al seu rei. Els moviments —deien— demostren «clarament la fidelitat que los pobles tenen a lur rey y senyor natural, lo que's deu molt més stimar en aquest temps que en altre, per star tants regnes de sa Magestat en revolutions y que en aquesta ciutat e Principat tant solament se sia conservada e conserve a present *íntegra fidelitat*».⁷⁶ L'any següent els consellers arribarien a demanar el lliure comerç amb Amèrica com a recompensa a «la molta fidelitat que sempre han tenguda [la Ciutat i els ciutadans] a sa Catòlica Magestat y predecessors d'aquella y assenyaladament ara ultimament en les revolucions, turbacions e inobediències seguides en algunes parts de Spanya y altres regnes de sa Magestat».⁷⁷ Joaquim Rubió i Ors tindria d'aquest sentiment una idea molt clara quan dedicà el 1845 a Alcúdia (Mallorca), refugi de gentilhomes, un poema en lloança de la seva fidelitat:

—pronosticaven—, se secaran els nostres camps i nosaltres morirem de gana mentre terres estranyes se saturaran del nostre pa»; ANGHIERA, P. M., versió castellana publicada a «DIHE», XII, p. 12.

74. DURAN, E., *Les Germanies*, p. 288.

75. *Id.*, p. 12.

76. AHCB, *Lletres closes 1520-1522*, folis 46-47v. Publicada per DURAN, E., *op. cit.*, apèndix 7, p. 444.

77. AHCB, *Notularum*, IX, fol. 396. DURAN, E., *Les Germanies*, p. 13.

«*Qué lema el comunero seguía no miraste,
fué voz para tí vana la voz de libertad:
tan solo en tus empeños, sólo en tu honor pensaste,
Y así fué tu divisa nobleza y lealtad.*»⁷⁸

Contra llibertat, lleialtat o fidelitat, aquest fou el concepte insistentment esgrimit en tota la literatura favorable als anti-agermanats. Preciats els dos bàndols, l'insult o el menyspreu fou una de les formes de combat que utilitzaren uns i altres per mitjà de cobles i cançons. Aquest sistema degué comportar molts perills i baralles fins al punt que els embaixadors agermanats prop del rei demanaren a aquest «*que ninguna persona mayor o menor, hombre o muger, por burlas ni de veras, en coplas o cantares ni en otra manera, ose dezir que caballeros y plebeos són enemigos, o mueran cavalleros o plebeos, so imposición de graves penas*».⁷⁹ En els escrits anti-agermanats, la Germania era qualificada sistemàticament de «damnada Germania», i els agermanats de «tacany», «traïdors», «lladres». Una profecia que circulà per Mallorca i que era atribuïda a un personatge del segle XIII, Bernat de Mogoda, al·ludia a l'afany de les classes populars per entrar al govern d'aquesta manera:

«Aprés vindrà tormenta
per entaniments baxos
los vilans y bastaxos
volran esser paras [pares de la república].⁸⁰

El to d'escarni fou també utilitzat pels gentilhomes irritats quan veien com els menestrals els imitaven en els jocs d'armes; Viciàna no s'està de comentar irònicament, reflectint aquesta indignació: «*que fué cosa de ver por ser fiesta contrahecha, como oficio de mona, de que muchos más reyeron que no alabaron a los jugadores*».⁸¹

L'insult però es demostrà poc eficaç; calia reduir els agermanats amb les armes, combatre'ls. I així fou. Els panagiristes lloaren la valentia i destresa en les armes i exalçaven els nobles com uns herois clàssics. Després de la victòria armada vindria la repressió i els clams per aconseguir una indemnització pels danys soferts duraren anys. Així s'iniciava la darrera fase de la Germania. Les actituds conciliadors foren poques. Un exemple fou el del notari mallorquí Miquel Santpol quan des de Barcelona anunciava als jurats mallorquins agermanats l'arribada d'un representant reial i augurava amb entusiasme que amb aquesta «cessaria lo de blanchs ni negres, perquè ara tots havem d'esser

78. DURAN, E., *op. cit.*, p. 30.

79. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 9.

80. DURAN, E., *op. cit.*, p. 14. Vegeu SIMÓ I ROCA, G., *Les profecies atribuïdes a Bernat de Mogoda* a «Randa», 7 (1978), pp. 132-166.

81. VICIANA, M. DE, *op. cit.*, fol. 150.

huns y los treballs se convertiran en alegria».⁸² Santpol seria mort, poc després d'arribar a Mallorca, pels agermanats.

En els escrits anti-agermanats res no recorda el to místic, il·luminat que veiem en el bàndol contrari. L'actitud envers l'Església, la religió fou més aviat indiferent i en algun cas fins i tot desconsiderada. Per exemple les esglésies, si eren utilitzades com a refugi per part dels agermanats, eren atacades sense contemplacions i incendiades. A Oriola, l'exèrcit repressor del marquès de Los Velez es dedicà a un saqueig virulent i els sacrilegis en la catedral foren molts: «entraren ab molta supèrbia en les capelles e sacraris, ahon lo sagrat cors de Nostre Redemptor Jesuchrist estava y acostuma de estar, e ab les armes que portaven romperen los armaris...» [converiren tot en] un gran femer, prengueren molles de les dites formes consagrades... e aquelles les llançaren e arrojaren per terra...».⁸³ És evident que l'incident responia a un odi ancestral entre Oriola i Múrcia —el marquès era adelantado de Múrcia— per la qüestió de la pretensió d'Oriola d'obtenir seu episcopal pròpia, però amb tot no deixa de ser significatiu. Com també ho és que els agermanats no fossin mai acusats de sacrílegs.

Allò que hem vist de la ideologia dels agermanats pot ajudar a respondre la pregunta abans formulada si la Germania fou una revolució de tipus medieval o modern. Crec que la resposta és que tots dos aspectes s'hi troben. Medieval en el sentit que els problemes plantejats eren vells de segles i la forma de solucionar-los també ho era: la mentalitat dels seus protagonistes, tan impregnada dels corrents espiritualistes medievals ho corrobora. Revolució moderna, tanmateix, en el sentit sociològic, com a lluita d'un grup social marginat durant l'Edat Mitjana, no solament per intervenir en el govern, sinó per a governar en exclusiva. Per això ha estat qualificada de revolució burgesa prematura. Enfrot d'ells, els anti-agermanats eren per contra, intel·lectualment més avançats i cultes, atents als moderns corrents humanístics, lluny de supersticions i pronòstics apocalíptics, però foren, en canvi, socialment conservadors; s'aferraren a les velles estructures medievals per tal de no perdre la seva posició privilegiada.

82. DURAN, E., *op. cit.*, p. 307, AHM, 690, fols. 61-61v.

83. DURAN, E., *op. cit.*, doc. 23, pp. 483-484.